

Vänner och väckarklockor

Referat från föredrag av Ulrika Knutsson om Elin Wägner och Emilia Fogelclou.

Samtalsledare Moa Elf Karlén

Ulrika Knutsson har i höst gett ut boken ”Emilia Fogelclou – sökare, stigfinnare, gränsöverskridare” med texter i urval och kommentarer av Ulrika Knutsson. Elin Wägner har hon skildrat i boken ”Kvinnor på gränsen till genombrott” som kom för några år sedan och handlar om Fogelstadskvinnorna, alltså de kvinnor som var elever på den kvinnliga medborgarskolan Fogelstad som drevs av Elisabeth Tamm. Hittills, inledde hon, hade hon talat om de bägge författarinnorna var för sig men idag skulle hon tala om dem tillsammans : ”Det trodde jag ända tills i morse.” Också denna dag valde hon att berätta om Wägner och Fogelclou var för sig och först så småningom komma in på vad som förenade dem och på deras vänskap.

Deras vägar var parallella, som hon uttryckte det, även om de också lade tonvikten på lite olika sätt i sin verksamhet. Bägge var mycket produktiva med Wägner främst som journalist och romanförfattare, Fogelclou som teolog, föreläsare, folkbildare, lärare och även författare. Bägge var pionjärer och bägge var feminister, fredsaktivister, andliga nydanare och sökare. I år är det 100 år sedan Emilia Fogelclou blev Sveriges första teolog och 60 år sedan Elin Wägner dog, men bägge ingår självklart i den svenska feminismens historia och bägge är aktuella än idag. Hos dem kan man fortfarande söka vägledning och tröst . Elin Wägner var på sin tid en synnerligen uppburen och läst författare och hon blev den andra kvinnan i Svenska akademien efter Selma Lagerlöf . Genom sin journalistiska verksamhet blev hon medial på ett självklart sätt. Så icke Emilia Fogelclou. Hon var en mera tillbakadragen typ men kom samtidigt att tjäna som andlig samtalspartner för många läsare och vänner, bland dem Elin Wägner. Bägge kvinnorna var mycket speciella individer.

Elin Wägners far var läroverksläraren som tyckte att hans dotter kunde bli kontorist; att hon skulle få någon högre akademisk utbildning ansåg han inte speciellt angeläget. Detta förblev en förödmjukelse och en sårbarhet hos Wägner livet ut. När hon satt i akademien var alla de manliga ledamöterna akademiker.

Efter en sekreterarkurs fick hon jobb på Helsingborgs dagblad och det tog bara några veckor så hade de upptäckt hennes talang. Hennes debutroman, ”Norrtullsligan”, handlar om kvinnliga kontoristers vardag och nästföljande bok, ”Pennskaftet”, om kvinnliga journalister, bägge utkomna i början av 1900-talet. Elin Wägner brann för kvinnlig rösträtt, inspirerades av de engelska suffragetternas militanta stil och tyckte svensk kvinnorörelse var för tam. Hennes andra stora tema var freden och när kvinnorna fick rösträtt 1921 fann hon det extra bittert att denna rättighet hade tillkommit som en följd av första världskriget, världsbranden som hon kallade det. Då hade kvinnorna kämpat för rösträtten i två decennier.

Så fort segern var vunnen frågade hon och hennes vänner sig om detta var allt och svarade omedelbart nej. Nu började den verkliga kampen. Resultatet blev den kvinnliga medborgarskolan på Fogelstad där Elin Wägner snart engagerades som redaktör för skolans tidskrift Tidevarvet. Skolan verkade i 30 år ända fram till 1954. På Fogelstad stiftade hon bekantskap inte bara med Elisabeth Tamm utan även med Ada Nilsson, Klara Johansson och många fler. Siri Derkert som kom till Fogelstad i djup kris fick nytt livsmod också tack vare Emilia Fogelclou.

”Tro på ljuset är kvinnans plikt”, menade Elin Wägner men i romanen ”Dialogen fortsätter” är det nattsvart. Där står en tavla som föreställer kvinnor och barn i gasmasker i centrum, ”Gasmasksmadonnan” kallad. Innebörden är att det redan är för sent. Madonnan är redan döende. Hennes egen paroll var att kvinnorna i Sverige skulle slopa gasmakten som en protest mot kriget. En protest som aldrig hörsammades. Och här redovisade också Ulrika Knutsson sin egen ambivalens inför den pacifism som Wägner predikade. Hade den inte kunnat bereda väg för Hitler?

De feministiska fredsinitiativen blev aldrig framgångsrika och Elin Wägner greps av depression. Men i den kris hon upplevde träffade hon samtidigt författaren och filosofen John Landquist och de gifte sig. Äktenskapet upplöstes dock och Elin Wägner kom senare att ha en kärlekshistoria med akademikamraten Sigfrid Siwerts, som också så småningom tog slut.

Hennes mest bestående verk blev "Väckerklocka" från 1931 där hennes långtgående miljömedvetenhet, plädering för närodlat, grovt bröd och spinnrockar à la Gandhi kliver rätt in i dagens miljödebatt. I sin plädering vädjar hon också till samvetets krav och undrar om dert verkligen smakar att äta apelsinen på vårt bord om det skördats i blod och tårar.

Emilia Fogelclou liknade Elin Wägner på så sätt att också hon hade en mycket ömtålig självkänsla. Hon pendlade livet igenom mellan en stark tro på sig själv och förödande mindervärdeskänslor. Trots detta kom hon att betyda mycket för andra som hon ingav kraft och mod. Sven Stolpe kallade henne "Sveriges enda helgon"; i unga år träffades hon av en stark gudsupplevelse och begav sig sedan till Uppsala för att ta reda på vad detta egentligen var. Där hade hon det inte lätt bland alla manliga kamrater, men tog både fil och teol kand på kort tid. När hon sedan sökte en professur i religionshistoria blev hon inkompetensförklarad då hennes meriter främst gällde religionspsykologi, något som hon tog mycket hårt. Att hon endast ett par år senare blev antgen som Sveriges första teologie hedersdoktor av Uppsala universitet lyckades aldrig trösta henne riktigt, men var säkert ett försök från universitetets sida att markera sin uppskattning, menade Ulrika Knutsson. Vid denna tid fanns inte en enda kvinnlig professor i Sverige, det skulle dröja till 1950-talet.

Den religiösa kallelsen kanaliserade Emilia Fogelclou genom sitt engagemang för kväkarna och hon var med och startade kväkarnas samfund, Vännerna, i Sverige. Hennes bok "Den allra vanligaste människan" anknyter till denna prästlösa tradition där ingen tror sig vara förmer än någon annan. Sin demokratiska lidelse fick hon utlopp för i en tidig introduktion av Walt Whitman, USA:s store jämlikhetsdiktare. "Hans starka livskänsla, med skapelsen synlig i varje grässtrå, grep henne genast", skriver Ulrika Knutsson i sin bok. År 1919 kom Fogelclous stora verk om den heliga Birgitta som fascinerade henne genom sambandet mellan religion och kvinnomedvetande som hon såg i hennes verk. "Hennes rymd är väldig...den utesluter varken manligt eller kvinnligt..." skrev hon. Som föreläsare var hon förhåxande, avporträtterad av Siri Derkert på Picassomanér med stora kraftiga nävar – vilket hon inte alls hade, men så framstod hon – och med tårarna trillande nedför kinderna. Emilia Fogelclou kunde ibland bli så upptänd av sina egna ord att hon grät.

Emilia Fogelclou hade aldrig tänkt sig att bli gift men på stadsbiblioteket i Lund mötte hon Arnold Norlind, docent i geografi som ägnade sin tid åt att översätta Dantes "Divina Commedia". De brevväxlade till en början och blev båda tagna av de ovana känslor som kom över dem – vad skulle man göra med dem? Kanske gifta sig? Vilket de gjorde och flyttade till en liten stuga i Jakobsberg där de kunde fotsätta sina oändliga samtal. De pratade så mycket att Arnold blev hes, men det var ingen vanlig heshet utan struhtuberkulos och efter sju års äktenskap dog han. Emilia Fogelclou skrev sin mest kända och älskade bok "Arnold" om två verkligt fromma människor som finner varann och kärleken. Och hur nördiga dessa personer än kan verka på den sentida läsaren kan man ändå bli bestrålad av denna bok, sade Ulrika Knutsson. Hon berättade att hon mitt underläsningen hade sett upp på sin alldeles vanliga ingenjörstyp till man och tänkt "Å, vad jag älskar honom". Hon citerade Emilia Fogelclous ord om de medvetna dygdernas segertåg, sådant som vakenhet, nykterhet och renlighet och hur samtidigt det undermedvena livets krafter sjunkit i kurs: "Lyssnandet, mottagligheten, förståendet är bortträngt av talförheten, självhävdelsen och företagsamheten", skrev hon. Det gäller lika mycket i vår tid, sade Ulrika Knutsson.

Kerstin Vinterhed